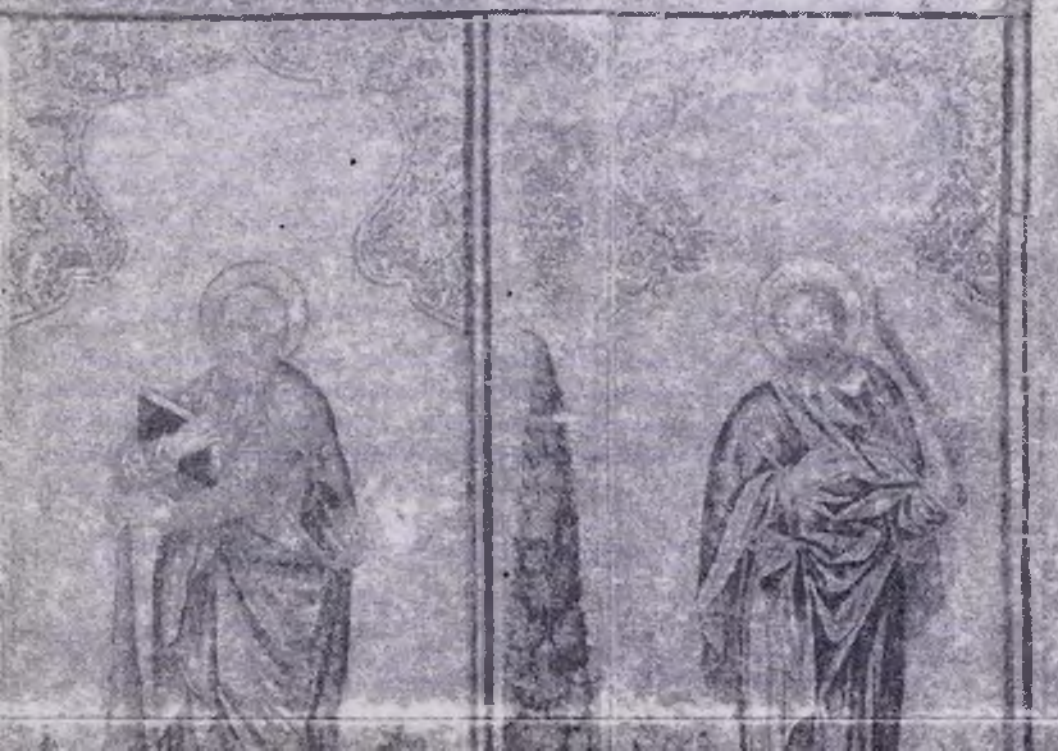




ԿՐՈՆԵՐԸ ՆԸՍԻՐԸ ԿԸՆ



ՇԱՀԷ ԱՐՔ. ԱՃԷՄԵԱՆ

ԴԱԻԹԻ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԻ «ՅԱՂԱԳՍ ՍԱՂՄՈՍԱՅ ԴԱԻԹԻ»

Հայ ձեռագիրն է հիմնադրված Աստուածաշունչերուն մէջ, Սաղմոսաց գիրքին իբրեւ նախադրութիւն կամ յառաջարան կը գտնուի գրութիւն մը. հետեւեալ վերնագիրով. Երանելոյն Եպիփանու Եպիսկոպոսի Կիպրացոյ Յաղագս Երգոց Սաղմոսարանին: Գրութիւնը կը սկսի այսպէս. «Ջամեմայն ինչ գոր ասաց հայրն մեր Աթանաս...»:

Ձեռագիր Աստուածաշունչերու ցուցակագրութեան ընթացքին, մեր ուշադրութիւնը գրաւեցին երկրորդ եւ երրորդ նախադրութիւնները, որոնք կ'ընկերանային առաջինին, սակայն բաղդատարար քիչ թիւով ձեռագիրներու մէջ, ընդամենը երեսուն եւ մէկ ձեռագիրներ¹: Բոլորին մէջ, երրորդ նախադրութիւնը կը սկսի հետեւեալ բառերով. «Աթանասի Եպիսկոպոսի Աղեփսանդրացոյ զամեմայն Սաղմոսաց Դաւթի...»: Աթանասի առունը իբրեւ վերնագիր գործածուած չէ, այլ ուղղակի գրութեան առաջին բառն է, որմէ ետք կը շարունակուի գրութիւնը:

Երկրորդ տեղը գրաւող նախադրութիւնը, երբեմն անվերնագիր է, սակայն երբ ձեռագիրը ունի վերնագիր մը գրութեան գլուխը, այդ կրնայ ըլլալ. «Դաւթի Փիլիսոփայի Յաղագս Սաղմոսաց Դաւթի» եւ կամ՝ «Եպիփանու Կիպրացոյ Յաղագս Սաղմոսաց Դաւթի»: Սակայն երբք պարագաներուն, նոյն գրութիւնն է որ կը հետեւի եւ որ կը սկսի հետեւեալ բառերով. «Արդ առեալ ասէ զեղջիւր իւղոյն...»: Երկու հեղինակներու վերագրուած սոյն գրութիւնը ցարդ հրատարակուած չէ. գայն հրատարակելն է ներկայ ուսումնասիրութեան նպատակը:

Սաղմոսաց սոյն նախադրութեան հրատարակութիւնը պատրաստելու համար բաղդատուած ձեռագիրներուն թիւն է տասներեք, միակ ձեռագիրները, որոնց մանրածապաւնները մեր տրամադրութեան տակ կրցանք ունենալ²: Ասոցմէ երեքը անվերնագիր են, վեցը՝ նախադրութիւնը կը վերագրեն Եպիփանի հեղինակութեան, իսկ մնացեալ չորսը՝ Դաւթ Փիլիսոփային: Տասնևութը մնացեալ ձեռագիրներէն՝ ութը կը վերագրեն գայն Դաւթ Փիլիսոփային, իսկ մնացեալ տասը՝ Եպիփան Կիպրացիին:

Հեղինակի հարցը

Երբք նախադրութիւններուն ընթերցումը կը թողու առաջին տպաւորութիւն մը թէ՛ երկրորդ եւ երրորդ նախադրութիւնները չեն գործածեր նոյն լեզուն: Աւելի խոր ընթերցում մը ցոյց կուտայ թէ առաջին եւ երկրորդ նախադրութիւնները դժուար է որ նոյն հեղինակին պատկանին, ըստ պարունակութեան, որովհետեւ

¹ Մատենադարան թիւ 177, 182, 183, 186, 187, 188, 202, 203, 205, 348, 349, 350, 353, 354, 2585, 2628, 4113, 4114, 4905, Երուսաղէմ թիւ 428, 1928, 1930, 1127, 2581, 1929, Վեներական թիւ 1, 2, 7, 13, Վիեննա թիւ 71, Բրիտական Թագաւորան 8833:

² Մատենադարան թիւ 177 «Ա», Վեներական թիւ 1 «Բ», 2 «Գ», 7 «Դ», 13 «Ե», Երուսաղէմ թիւ 1928 «Զ», 1930 «Է», 428 «Ը», 258 «Թ», 1127 «Ժ», 1929 «ԺԱ», Վիեննա թիւ 71 «ԺԲ», Բրիտ. Մատ. թիւ 8833 «ԺԳ»:

նույն հարցերը կը ֆնտարկեն, սակայն տարբեր քաջատրութիւններ կուտան ֆնտարկուած նոյն հարցերուն: Ուրեմն, որոշելու համար թէ երկրորդ նախադրութեան հեղինակը նախաժողովին է թէ Դաւիթ Փիլիսոփան, անհրաժեշտ եղաւ քաջատրութիւն մը փնտռել, ներքին ու արտաքին փաստեր որոնել, որոշելու համար երկրորդ նախադրութեան հեղինակը:

Ա. ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Տրամաբանօրէն, դժուար է քաջատրել թէ ինչու՞ նոյն հեղինակէն երկու գրութիւններ պիտի հետեւէին իրարու իբրեւ Սաղմոսաց նոյն գիրքին յառաջաքան, մասնաւոր երբ անոնք երկուքն ալ կը փորձեն քաջատրել Սաղմոսներու վերնագիրները, հաստատելու համար նոյն կարծիքը թէ Դաւիթ մարգարէն ինքն է Սաղմոսներուն «պատեան»ը: Երկուքն ալ նոյն ճամբաներով կ'երթան դէպի նոյն եզրակացութիւնը, սակայն գործածելով տարբեր տուեալներ: Աւելի դժուար է քաջատրել որ նոյն հեղինակը ներկայացնէ տարբեր փաստարկութիւններ, քաջատրելու համար Սաղմոսներուն վերնագիրները, կարծէք թէ խօսքը Սաղմոսաց գիրքի երկու տարբեր բնագիրներու մասին: Նոյնքան դժուար է ընդունիլ որ նոյն հեղինակը տարբեր խմբաւորումներու բաժնէ Սաղմոսները, տարբեր վերնագիրներու մասին խօսի եւ, վերջապէս, որ մեր հայրերը ընտրած ըլլան երկու գրութիւններ նոյն հեղինակէն իբրեւ ներածական Աստուածաշունչի նոյն գիրքին, քաջ գիտալով անոնց պարունակած տարբերութիւնները:

Մեր կարծիքով, գտնուած են ձեռագիրներ, ուր Դաւիթ Փիլիսոփայի անունը անտեսուած է եւ երկրորդ նախադրութիւնը կցուած է առաջինին, որուն վերնագիրը կը յիշատակէ նախաժողովի կիպրացիներէ հեղինակ: Այսօր իսկ, երբ ձեռագիրներ վկաններն են այդ իրողութեան: Նման բնագիրներէ ընդօրինակողներ կ'կատարեն ինքն իրենց ընդօրինակածը իրարու միացուած երկու տարբեր նախադրութիւններ են եւ անջատած են զանոնք, երկրորդին վերագրելով առաջինին հեղինակին անունը: Հաւանաբար երկու աւանդութիւնները ծնունդ առած են մօտ 2-րդ դարէն սկսած գրութիւնը վերնագրուած եղած է Դաւիթ Փիլիսոփային անունով, ապա ինկած է Դաւիթի անունը եւ երկու նախադրութիւնները միացուած են եւ, ամենէն ետք, վերանշատումի ժամանակ, առաջինին անունը գետեղուած է հեղինակին պակասող անունին փոխարէն:

Մեր կարծիքը թէ Դաւիթ Փիլիսոփան է երկրորդ նախադրութեան հեղինակը կը հիմնաւորուի արտաքին վկայութեամբ մը եւ երկու գրութիւններուն բովանդակութեան քաջատրութեամբ:

Բ. ԱՐՏԱՔԻՆ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Գրիգոր Որդի Աբասայ ԳԻՐԳ ՊԱՏՃԱՌԱՅ ծանօթ աշխատութեան մէջ կը գտնենք Դաւիթ Փիլիսոփային անունը, իբրեւ հեղինակը Սաղմոսաց գիրքին մի քանի «Յառաջաքան»ներու³: Անկէ առաջ, յիշատակուած կան, " Ս. Հարց գրուածներէն" գլուխին տակ, մեզ հետաքրքրող երկու գրութիւնները. "գ. Ս. Աբանասի Յառաջաքանն Սաղմոսաց" (թղ. 42ա-48):

"դ. Նախաժողովի կիպրացու առաջաքանն Սաղմոսաց" (թղ. 48բ - 58ա):

Երկրորդ գլուխին տակ, որ է "Տոհմային Մատենագիրք", կը գտնենք.

³ Լ. Տաշեան, Ցուցակ Հայ. Ձեռագրաց Մղր. Միթ. ի Վիեննա, էջ 213 - 217:

4 Հանդես Ամսօրեայ, 1907, էջ 113, Ն. Ակինեանին յօդուածին մէջ: Ակինեան սխալ էջաթիւեր ցոյց կուտայ Եպիփանի նախադրութեան: Հ. Տաշեանի նկարագրութեան մէջ, Եպիփան կ'արարցիին գրութիւնը կամ անոր նկարագրութիւնը կը գտնուի թղ. 56ա - 60ա:

Ուրեմն, Պատճառաց Գիրքին հեղինակը կը յիշատակէ երեք “առաջաբանք” Սաղմոսաց գիրքին, իր գիրքին այն մասին մէջ. “Որոշում ընձեռնի Պատճառք եւ Նախադրութիւնք հենց եւ նորոց կտակարանաց”: Դժբախտաբար չունինք այս երեք գրութիւններուն լման նկարագրականը, որ կայ Պատճառաց Գիրքին մէջ: Պիտի բաւականանանք Հ. Տաշեանի ըրած ամփոփումով միայն, Դաւիթի գրութեան մասին գաղափար մը կազմելու համար: Վերել մէջքերուած վերնագիրին եւ անոր յաջորդող նախադասութիւնէն ետք, Հ. Տաշեան կ'աւելցնէ. “Այս մասն այլեւայլ մանրարածամուծնք ունի: Այսպէս՝ ա. թղ. 50ր. “Վասն երգչացն: Ամենայն սաղմոսաց գրոյս միայն միաբուն պատճառք ինքն է սփանջելին Դաւիթ, եւ ի նմանէ շահեալ եւ պայծառացեալ այլ՝ այլոր ջահացուցին լոյս” եւն:” Արդ, մեր ուսումնասիրած գրութիւնը կ'աւարտի նման նախադասութեամբ մը. “Արդ ամենայն սաղմոսաց պատճառ ինքն սփանջելին Դաւիթ է եւ ի նմանէ այլքն պայծառացան”: Սակայն, ըստ Հ. Տաշեանի նկարագրականին, Դաւիթի գրութիւնը ո'չ միայն չաւարտի որ այստեղ, այլ կը շարունակուի:

Այդ շարունակութեան մէջ կը գտնուի երկրորդ նախադասութիւն մը, որուն համապատասխանը կայ մեր հրատարակած նախադրութեան մէջ. ք. թղ. 51ա. “Վասն վերնագրացն: Այլ գանգաւելոյ վասն վերնագրացդ այս ինչ է պատճառք. զի զոր ասաց զսաղմոսն՝ զպատճառն առընթեր իւրաքանչիւր ումեք ի սաղմոսացդ վերագրեաց, որպէս ումեք յայլոց մարգարէիցն. այլ յետոյ այլք զայսպիսի հետազօտեցին խնդիրս” եւն: Ասոր համապատասխանող նախադասութիւնն է. “Այլ գանգաւելոյ վերնագրացդ այս ինչ են պատճառք. քանզի ոչ որ ասաց զսաղմոսդ զպատճառսն առընթեր իւրաքանչիւր ումեք ըստ սաղմոսին վերնագրեաց, որպէս ումեք յայլոց մարգարէից”: Երկու տարբերութիւններ կան երկու իրարու համապատասխանող նախադասութիւններուն մէջ: Նախ՝ մեր հրատարակած գրութիւնը աւելի ամփոփ է եւ ունի ժխտական “ոչ” մը, որ աւելի ճիշտ իմաստ մը կուտայ նախադասութեան: Երկրորդ՝ մեր գրութեան մէջ, այս նախադասութիւնը կը գտնուի միւսէն առաջ, մինչդեռ Հ. Տաշեանի մէջքերածը, կը հետեւի նախորդին: Հ. Տաշեան կը յիշէ երկու կտորներ եւս, սակայն անոցն համապատասխան նախադասութիւններ չկան մեր գրութեան մէջ: Ուրեմն, Աթանասի գրութեան նման, Դաւիթի բնագիրը աւելի երկար գրութիւն մը եղած է քան Աստուածաշունչերուն մէջ պահուածը, արտայայտութեան ձեւերուն մէջ տարբերութիւններ կան, ինչպէս “ոչ”-ի մը պակասը երկար բնագիրին մէջ, որ նախադասութեան ամբողջ իմաստը կը փոխէ, ինչպէս նաեւ ետ-առաջութիւն մը ընդհանուր խմբագրութեան մէջ:

Վերոյիշեալ տեղեկութիւնները բաւարար են հաստատելու համար թէ Աթանասի որդի Գրիգորի նման հեղինակութեան մը համար, որ եղած է Հայ մատենագրութեան պատմութեան մը առաջին հեղինակը, ինչպէս Ակինեան կը սիրէ որակել զայն, Դաւիթ փիլիսոփան է հեղինակը, Աթանաս Աղեքսանդրացիի եւ Եպիփան Կիպրացիի կողմէն՝ միայն Հայ հեղինակը Սաղմոսաց գիրքի յառաջաբանի մը: Աւելին՝ վերել յիշուած երկու վկայութիւնները կը հաստատեն նաեւ թէ մեր Աստուածաշունչերուն մէջ պահպանուած գրութիւնը մաս մըն է միայն Պատճառաց գիրքին մէջ նկարագրուած Սաղմոսաց յառաջաբանէն, վերագրուած Դաւիթի փիլիսոփային:

Գ. ՆԵՐՔԻՆ ՓԱՍՏԵՐ

Լեզուական տարբերութիւններ: Պիտի բաւէ բաղդատել Եպիփանի «Յաղագս երգոց Սաղմոսարանի» կոչուած նախադրութիւնը «Յաղագս Սաղմոսաց Դաւիթ»

ճախադրութեան հետ, ըստ լեզուի եւ ըստ բովանդակութեան, համոզուելու համար թէ երկու տարբեր հեղինակներու գործեր են անոնք: Եպիփանի գրութիւնը ոսկեդարեան դասական գրաբարով շարադրուած թարգմանութիւն մըն է. մինչդեռ միւսին լեզուին մէջ կան Յունարան Դպրոցի գործածած բառարանէն բառեր եւ ոճեր, որոնք օտար են ոսկեդարեան գրաբարին:

Ուշագրաւ պարագայ մըն է ընդերկարեաց բառին գործածութիւնը երկրորդ Նախադրութեան մէջ: Բառը կը գտնուի ՃԺԹ սաղմոսէն կատարուած մէջբերումի մը մէջ. Վա՛յ է ինձ՝ զի ընդ երկա՛ր եղեւ պանդխտութիւն իմ:

Մեր բնագիրին ձեռագիրներէն ոմանք ունին «ընդերկարեաց» բայը, մինչդեռ ուրիշներ փոխած են զայն. ըստ Սաղմոսի ընդունուած բնագիրին, ընդ երկար եղեւ ձեւին: 2. Տաշեանի Յուցակէն մէջբերուած բնագիրին, ընդ երկար իսկական ճախադրութիւնը «Անպարագիծ աստուածեղէն տառիցն յոգիս արդարոց անձանց ձեւացելոց, առ ի մարդիկ վերածելոց...» ցուցմունք մըն է թէ Դաւիթ Փիլիսոփայի բնագիրը աղաւաղումներ կրած է, ո՛չ միայն յապաւումներով, այլ նաեւ լեզուական «սրբազանութիւններով»: Անտարակոյս որ մեր ունեցած գրութեան հիմքին կայ յունարանութիւններով շարադրուած սկզբնական բնագիր մը, որ գրուած պէտք է ըլլայ Դաւիթ Փիլիսոփայի Բարձրացուցէ՛-իմ ոճով:

Պարունակութեան տեսակէտով, տարբերութիւնները մեծ են եւ բազմաթիւ: Դաւիթի վերագրուած ճախադրութիւնը, իր ազնատուած վիճակին մէջ, ունի երկու մասեր. առաջինը կը բնութագրէ մարգարէական ոգին, սակայն յատուկ տեսակի այն մարգարէութիւնը որ կ'արտայայտուի երգով, նուագով ու պարով, ինչպէս սաղմոսները: Դաւիթ մարգարէի պարագային, ան կը շեշտէ իւղով օծումին ազդեցութիւնը, որով Դաւիթ կը մարգարէանայ ո՛չ միայն բանիւ, այլեւ երգով, նուագով եւ պարով: Իր օրհներգութիւններուն կը մասնակցին նաեւ իր ձեռքերը, իր ամբողջ էութիւնը: Մարգարէն, իր իսկ շինած գործիքներուն վրայ, կը ենչեցնէր Ա. Հոգին: Հեղինակը կը մէջբերէ Հին Կտակարանին մէջ յիշատակուած մասնաւոր պարագաները, ուր մարգարէութիւնը կ'արտայայտուի երգով, նուագով ու պարով, փաստելու համար թէ Դաւիթի սաղմոսները իսկական մարգարէութիւն են, Ա. Հոգիով ներշնչուած, ճախատեսելու համար Քրիստոսի մարդեղութիւնը, չարչարանքները, թաղումը, յարութիւնը եւ ամբողջ մարդկութեան փրկութիւնը. «մինչեւ ի գալուստ քանին»: Մարգարէութեան կնիքն է իւղով օծումը:

Եպիփան չունի նման մօտեցում, այլ իր գիտցածը սաղմոսներու մասին կը վերագրէ Աթանասի եւ Ա. Հոգիէն ստացած իր ներշնչումին:

Դասաւորումի եւ ցուցակագրութեան տարբերութիւններ: Երկրորդ մասին մէջ, հեղինակը կը ներկայացնէ Սաղմոսներուն դասաւորումը, «ըստ երբայեցւոց»: Տեսակաւորումը կը հետեւի ո՛չ թէ իւրաքանչիւր սաղմոսի պարունակութեան, այլ վերնագիրներուն: Ան կը նշէ 82 սաղմոսներ «ի Դաւիթ» վերնագիրով գատորոշուած, մինչդեռ Եպիփան նոյն տեսակի սաղմոսները կը հաշուէ 81 հատ եւ կը բաժնէ զանոնք երկու տեսակներու. Դաւթայ՝ 72 սաղմոս, իսկ ի Դաւիթ՝ 9 սաղմոս, ընդամենը՝ 81: Արդ, Հայերէն թարգմանութեան մէջ չունինք Դաւթայ ձեւը սաղմոսներու վերնագիրներուն մէջ: Ուշագրաւ է որ Յունարէն Աստուածաշունչի գիտական հրատարակութեան մէջ, թիւ 16, 25, 26, 27 եւ 36 սաղմոսներուն վերնագիրները միայն ունին սեռական ձեւը, որ կը համապատասխանէ Եպիփանի յիշած Դաւթայ ձեւին: Այս պարագային եւս, Յունական բնագիրին հրատարակիչը կը

յիշէ չորս ձեռագիրներ, որոնք պահած են ի Դաւիթ ընդհանրացած ձեւը, յիշեալ հինգ սաղմոսներու պարագային եւս⁵:

Եպիփանի Գալատիոսները կը թուէ սաղմոսներու երկու ցուցակներ, շատ պարզ ձեւով. Դաւթի՝ 82, Սողոմոնի՝ 2, Կորնալի՝ 11, Ասափայ՝ 12, Մովսիսի՝ 1, Էթեմայ (Էմանայ)՝ 1, ալիուիա՝ 17, «առանց գրոց», ալսինքն անվերնագիր՝ 19: Ան կը վերջացնէ ցուցակը. «Եւ ե՞ն առումնք որ վերնագիր ունին, եւ ոչ յայանի թէ ո՞չը եմ, միանգամայն՝ ճԾ»: Այս ցուցակին կը հետեւի նոր հատուած մը, ուր կ'ըսուի թէ՝ «մանկունք երրայեցոց» հինգ մասերու կը բաժնեն Սաղմոսաց գիրքը. «Դաւթայ գրին ՀԲ: ի Դաւիթ Թ: Ասափայ՝ ԺԲ: Անգէի եւ Զաբաբայի Զ: Առանց անունաւ ԺԶ: Մովսիսի Ա: ալիուիա է: աշտինանաց ԺԳ»: Եպիփանի երկու ցուցակները տարբեր կարծիք կը յայտնեն սաղմոսներու հեղինակի մասին.

Առաջինը՝ որ իր Գալատիոսեան ամբողջ պատճառն է, կը պնդէ թէ՝ «Ինքն Դաւիթ էր պատճառք ամենայն սաղմոսացս, որպէս եղեզն գրչի որ թացեալ եւ ներկեալ լինի, այսպէս եւ երանելին Դաւիթ ներկեալ շնորհօք հոգւոյն սրբոյ...»: Իսկ երկրորդ ցուցակին մէջ կը ներկայացնէ երրայեցիներու աւանդութիւնը, սակայն նախորդ ըսածին հակառակը կը գրէ. «Գրոցս սաղմոսաց այսպէս է որոշութիւն որ ի նշմարիտ օրինակաց, որպէս ոմանք կարծեցիք՝ թէ ամենայն սաղմոսքն՝ Դաւթի ասացեալք, եւ այլ եւ այլոց մարգարէիք.....»:

Երկրորդ Գալատիոսեան հեղինակին մօտեցումը եւ ցուցակագրութիւնները տարբեր են: Ան նախ կ'ըսէ թէ եկեղեցիին ունեցած 150 սաղմոսները զանազան վերնագիրներ ունին, ոմանք՝ «ըստ երրայեցոց» եւ ոմանք՝ տարբեր: Արդ, մեր հեղինակը կը սկսի թուել սաղմոսները, որոնք իւրաքանչիւր վերնագրի տակ կ'իյնան, «ըստ երրայեցոցն»: Բաղդատուած Եպիփանի յիշած «երրայեցոց» ցուցակագրութեան, թիւերը տարբեր են, մէկէն միւսը: Մեր կարծիքով, իւրաքանչիւրը աչքի առչելու ունի Երրայակոն տարբեր բնագիր մը, որը անպայմանօրէն Երրայեքէն կրնար չըլլալ, այլ, հաւանաբար, արտագաղթած Հրեաներու շրջանակին մէջ գործածուած Յունարէն թարգմանութիւն մը: Մեր ուսումնասիրութեան սահմանէն դուրս կ'իյնայ պրպտիլ այս պարագան, մեզի համար իմանալանը ճշելն է տարբերութիւնները երկու Գալատիոսեաններուն, հաստատելու համար թէ չեն կրնար երկուքն ալ նոյն գրիչէն ելած ըլլալ:

Բացի թուական տարբերութիւններէն, որոնք կրնայով կը վերաբերին Սաղմոսաց գիրքի երկու տարբեր աւանդութիւններու, երկու Գալատիոսեաններուն երեք ցուցակներուն մէջ, սաղմոսներու վերնագիրները չեն համապատասխաներ հայերէն թարգմանութեան վերնագիրներուն, որոնք ընդունուած են Հայ Աստուածաշունչի աւանդութեան մէջ: Սաղմոսաց գիրքի գիտական հրատարակութիւնը միայն կրնայ պատասխանել այն հարցին թէ ո՞ր աւանդութեան հետեւած են Սաղմոսաց գիրքին Հայ թարգմանիչները. վերնագիրներու պարագային:

Մեկնողական տարբերութիւններ: Վերնագիրներու մեկնութեան մէջ եւս, երկու հեղինակները կը ներկայացնեն բազմաթիւ տարբերութիւններ: Իբրեւ օրինակ յիշատակենք անոնցմէ մին:

Հայերէն թարգմանութիւնը, հետեւելով յունական բնագրին, 17 սաղմոսներու վերնագիրներուն մէջ ունի «Օրհնութիւնք աշտինանաց» բացատրութիւնը: Եպիփան երկարօրէն կը մեկնաբանէ երգ աստիճանաց բացատրութիւնը, նախ մէջքերեւելով Թեոդիտոնի մեկնութիւնը, որ է «երգ ելլց», ապա Սիմաֆոսի եւ Ակիւղասի մեկնութիւնը, որ է՝ «երգ յեւս»: Իսկ ինք, կը մեկնաբանէ եւլ բառը՝

⁵ Alfred Rahlf, *Psalmi cum Odīs*, Gottingen, 1967.

իրքն ակնարկութիւն Հրեայ ախտը ակնարկում վերադարձին Բարեկոնքն նրաւադէմ. գոր Դաւիթ մարգարէացած է յառաջատեսող հոգւոյն ազդեցութեամբ: Սակայն, նախատեսելով որ ռմանք պիտի չուզեն վերադառնալ «լըղձալի փաղափն նրաւադէմ», յորդորած է բոլորին ըլլալ սիրով եւ միաձայն եւ ըսած՝ «Զի՞ ռարի կամ զի՞ վայելուչ. զի բնակին եղարք ի միասին» (Աղմ. ՃԼԲ): Իսկ սաղմոսներու նոյն խումբին բոլոր ակնարկութիւնները երթալու նրաւադէմ, բարձրանալու Սիոն, բնակութիւն հաստատելու այնտեղ եւ անոր բարձունքին բարձրացնելու իրենց օրհնութեան երգերը, նպիփան չի՞ մեկնաբաներ զանոնք իրքն Տաւարի նաւապարհին երգուած աղօթքներ, այլ իրքն ախտը վերադարձի յորդորներ:

Նպիփանի երկար մէջքերումներուն հակադրաբար, իր կուտ ոճով, Դաւիթ կը մեկնէ նոյն քաջատրութիւնը աւելի պարզ եւ յստակօրէն. «Եւ գորս ի մուսս եւ յիս տաճարին երգէին՝ աշտինանաց զայն կոչեն»:

Դ. ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Վերալիշեալ բոլոր ցուցմունքները համոզիչ կը դարձնեն փաստը թէ Դաւիթ փիլիսոփային անունը պատահականօրէն չէ՝ պահուած որոշ ձեռագիրներու մէջ իրքն հեղինակը ներկայացուած գրութեան, որ է Սաղմոսաց գիրքի նախագրութիւն մը: Բաւ պիտի ըլլար ուշադրութեամբ կարդալ սոյն նախադրութիւնը զգալու համար Դաւիթի յատուկ՝ յստակ մտածումի եւ պարզ ու միաձուլ ոնի մը գոյութիւնը, առաջին տողէն մինչեւ վերջինը: Հեղինակը իր տեսութիւնը ունի Դաւիթի մարգարէութեան էութեան եւ անոր բնոյթի մասին, կը հիմնադրէ զայն եւ կ'անցնի քաջատրելու թէ ինչու՝ Հրեական աւանդութիւնը անվերջադիր թողած է քաղաքի սաղմոսներ, իսկ յետագային ուրիշներու վերագրուած են անոնք, երբ Դաւիթ ինք է անոնց հեղինակը:

Դատելով Աթանասի նախադրութեան լեզուին մէջ եւս նշմարուող յունարան եզրերէն եւ մանաւանդ այն իրողութենէն որ բոլոր ձեռագիրները, որոնք ունին Աթանասի այս նախադրութիւնը, ունին նաեւ Դաւիթի նախադրութիւնը, կը կարծենք թէ փաստ մը եւս կ'աւելնայ թէ Մովսէս եւ Դաւիթ Աստուածաշունչով զբաղած են եւ Աղեքսանդրիայի մէջ տիրող բնագիրը եւ անոր մասին մեկնութիւններ բերած են Հայաստան: Խորհնացիին տեղեկութիւնը իր եւ ընկերներուն մասին թէ՛ իրենց բերած արուեստով վերանայած են Յունարէն օրհնակին վրայէն կատարուած քարգմանութիւնը, ձրի խօսք մը չէ՝ բերելու:

Դաւիթի նախադրութեան մէջ, յատուկ ուշադրութիւն կը տրուի թուանշաններու խորհուրդին, ինչ որ կը յիշեցնէ Աղեքսանդրիոյ Պոտրիենան մտածողութեան կերպ մը: Դաւիթ մարգարէի պատրաստած առաջին բնադրին լարերուն հօքը թիւին խորհրդանշական քաջատրութիւնը, տասը թիւին ունեցած կապակցութիւնը կատարելութեան գաղափարին հետ, կորսուած Առակներուն երեք հազար թիւը եւ հինգ հազար կորսուած սաղմոսները եւ, վերջապէս, յատուկ շեշտը՝ թէ նկեղեցիին աւանդուած սաղմոսներուն թիւն է հարիւր եւ յիսուն, բոլորը կը յայտնաբերեն Աղեքսանդրիոյ իմաստասիրական շրջանակներուն մէջ թափանցած երեւական մտածողութեան մը մտածողութիւնը, որ է փնտռել իրերու եւ երեւոյթներու թափուն իմաստը բնութեան տուած նշաններուն եւ մանաւանդ՝ թուանշաններուն մէջ: Մտածելու այս կերպէն ծնունդ առաւ քրիստոնէական մտածողութիւնը, իմաստասիրական եւ աստուածաբանական իր գոյգ ուղղութիւններով, հիմնուած՝ յայտնուած գրականութիւնը մեկնաբանելու եւ տրամաբանօրէն վերլուծելով հասկնալու սկզբունքին վրայ:

Այլապես ուշագրաւ է որ՝ Աթանասի գրութիւնը կը պարունակէ Աստուածաշունչի ամբողջ կանոնը եւ թէ գրչագիրներուն մէջ պահուածը մէկ մասն է միայն անելի ընդարձակ գրութեան մը, ըստ Պատնառաց գիրքի եեղինակին: Նոյնը եւ անելին՝ Դաւիթի գրութեան պարագային: Աստուածաշունչի Յունարէն թարգմանութիւններու գիտական ուսումնասիրութիւնները հաստատած են թէ Աղեփանդրիայի Հրեական միջավայրին եւ քրիստոնեայ շրջանակներուն մէջ, լարուածութիւնը հետզհետէ անելի զարգացած է հորորդ եւ չորրորդ դարերուն, Աստուածաշունչի Յունարէն ընթերցումի ձեւին մէջ, ոչ թէ լեզուական այլ եւ մեկնողական տեսակետէն: Գիտե՞նք նաեւ թէ՛ քրիստոնէական աշխարհին մէջ, չորս տիրական անուններ կան Աստուածաշունչի բնագիրին ուսումնասիրութեան մարզին մէջ: Ասոնք են Աթանաս, Եղիփան, Որոգինէս եւ Յերոնիմոս: Մովսէս եւ Դաւիթ ծանօթ եղած են Աղեփանդրիայի երկու միջավայրերուն՝ հրեական եւ քրիստոնէական, ինչպէս կը յայտնուի Սաղմոսի ճախարհութիւններու ընթացքին վկայութիւններէն: Այժմ ունե՞նք փաստ մը թէ աթանասեան ազդեցութիւն մը ընդունած է Հայաստան, ոչ միայն աստուածաբանական գրութիւններու թարգմանութեամբ, այլեւ աստուածաշնչական բնագիրի եւ անոր մեկնութեան մարզին մէջ: Աղեփանդրեան ազդեցութիւնը քերականութեան մին է փիլիսոփոս Դաւիթ մը, որ չի՝ կրնար տարբեր ըլլալ Անյաղթէն:

Ներկայ հրատարակութիւնը

Դաւիթ Փիլիսոփայի Սաղմոսաց գիրքին ճախարհութիւնը հրատարակելու համար, իբրեւ հիմք-բնագիր ընտրեցինք Նրուսաղէմի Ձեռագրատան թիւ 1926 ձեռագիրը, ընդօրինակուած Կիպրոսի Մաղուսա քաղաքին մէջ, 1308-ին: Ձեռագիրը մասնակի Աստուածաշունչ մըն է, որ կը սկսի Սաղմոսաց Գիրքին երեք ճախարհութիւններով եւ կը պարունակէ, Սաղմոսներէն ետք, իմաստութեան գիրք-էնը, Յոր, Նսայի, տասներկու մարգարէները, Նրեմիա, Բարուֆ, Դանիէլ՝ եւ Նգե-կիէլ: Բաղդատիւ է ետք Դաւիթ Փիլիսոփայի ճախարհութիւնը նոյնին միւս օրինակներուն հետ, գտնա՞ծ թէ իր ենութեամբ, քայք մանաւանդ՝ բնագիրին ընտիր եւ խնամուած նկարագիրով, լաւագոյն էր իբրեւ հիմք ծառայելու ընդդէմ միւսներուն:

Տարբերութեանցները քաղուած են հետեւեալ ձեռագիրներէն.

(Ա) Մատնադարան թիւ 177, ընդօրինակուած Կիլիկիոյ մէջ, ԺԳ. դարուն:

(Բ) Վենետիկ, թիւ 1, դարձեալ Կիլիկիա, 1319-ին ընդօրինակուած:

(Գ) Վենետիկ թիւ 2, 1641-ին ընդօրինակուած, տեղը՝ անյայտ:

(Դ) Վենետիկ թիւ 7, ընդօրինակուած Լեհաստանի մէջ, 1656-ին:

(Ե) Վենետիկ թիւ 13, ընդօրինակուած 1635-ին, տեղը՝ անյայտ:

(Զ) Նրուսաղէմ թիւ 1926, իբրեւ հիմք-բնագիր օգտագործուած, ներկայ հրատարակութեան համար, մէկ փոփոխութեամբ, որ է Բորովամ անունը, որ մեր ձեռագիրին մէջ կը կարդացուի Որոքովամ:

(Է) Նրուսաղէմ թիւ 1930, Կիլիկիոյ Սիս մայրաքաղաքէն, 1323-ին օրինակուած:

(Ը) Նրուսաղէմ թիւ 428, ընդօրինակուած Պոլսոյ մէջ, 1620-ին:

(Թ) Նրուսաղէմ թիւ 2561, ընդօրինակուած Պոլսոյ մէջ, 1670-ին:

(Ժ) Նրուսաղէմ թիւ 1127, ընդօրինակուած Տիգրանակերտի մէջ, 1635-ին:

(ԺԱ) Նրուսաղէմ, թիւ 1929, տեղը եւ թուականը անծանօթ, հաւանաբար ԺԷ դարուն ընդօրինակուած:

(ԺԲ) Վիեննա, քիւ 71. Տեղը եւ թուականը անձանօթ, հաւանաբար ԺԴ. դարու ձեռագիր:

(ԺԳ) Բրիտանական Մատենադարան, քիւ 8833, տեղը եւ թուականը նույնպէս անձանօթ. թերեւս ժէ դարէն:

Տարընթերցուածներուն գլխաւորները, որոնց համաձայն կարելի է խմբաւորել բնագիրներու ընտանիքները. հետեւեալ թիւերով նշանակուածներն են.

(1) զեղջիւր փոխանակ զարուակ ընթերցուածին:

(2) Հանցե գնախնիս եւ զխաչրիս Տեառն Բանապագ փոխանակ Բանապագ ...:

Այս նախադասութիւնը պակասաւոր է եւ թերեւս այդ պակասութիւնը սրբագրելու համար եղած են փոփոխութիւնները ընդօրինակողներուն ձեռնով. որոնք կարդացած են զայն ի պատրաստութիւն քանդակող պատարագաց Բանցե գնախնիս եւ զխաչրիս Տեառն Բանապագ: Կը կարծենք թէ նախադասութեան սկիզբը ինկած է մաս մը, որ պիտի կապէր այս նախադասութիւնը նախորդին, ամբողջացնելու համար իմաստը, որ է թէ սաղմոսասաց մարգարէն իր խօսքն ու երգը կը միացնէր նուագարանին, ընծայելու համար զանոց Տիրոջ, իբրեւ իր հոգիին պտուղներուն մշտական պատարագը:

(19) Բովանդակ ունի եկեղեցի փոխանակ ամբողջ բովանդակութիւն եկեղեցոյ:

(20) ըմզ երկար եղի փոխանակ ընդերկարեաց քային, որ յունարանութիւն մըն է: Երկու պարագաներուն գրիչին կատարած սրբագրութիւնը կուգայ հայացումի մտահոգութենէն, ինչպէս նշեցինք ուսումնասիրութեան ընթացքին:

Զորս այս "սրբագրութիւնները", այլ մանր տարընթերցուածներու հետ, կը գտնուին գլխաւորաբար Դ., Ե. եւ Ժ. ձեռագիրներուն մէջ: Մեր բաղդատած ձեռագիրները կարելի է բաժնել երկու գլխաւոր ընտանիքներու. Դ. եւ Ե. խումբը, որոնց կը միանան երբեմն Ը., Ժ. եւ ԺԳ.ը եւ միւսները, որոնք կը հետեւին իբրեւ բնագիր գործածուած Զ. ձեռագիրին:

Ստորեւ հրատարակուած բնագիրին մէջ մեր միջամտութիւնը իջեցուցինք նուագագոյնի. որ է յատուկ անունները սկսիլ գլխագիրներով եւ հատուածները անջատել իրարմէ, ըստ իմաստի պահանջին: Կետադրութեան մէջ, առաւելագոյն չափով հետեւեցանք բնագիրին. բացի վերջակետներու պարագայէն:

Կը յուսանք թէ որ մը բարեբախտութիւնը կ'ունենանք գտնելու Դաւիթ Փիլիսոփայի ամբողջական գրութիւնը Սաղմոսաց գիրքին մասին, հոգ չէ թէ պահուած ըլլայ տեղ մը, իբրեւ նպիփան կիպրացիի հեղինակութիւն մը:

Դաւթի փիլիսոփայի, Յաղագս Սաղմոսաց Դաւթի.

Արդ առեալ, ասէ, Սամուէլ զարուակ ⁶ եւդոյն եւ աւծ զԴաւիթ քագաւոր կատարմամբ: Եւ խաղաց ի վերայ նորա հոգի⁷ Տեառն յարեմ յայնմանէ: Եւ ապա առեալ Դաւիթ աստուածային իմաստութեամբ, առնէր երգս արիմութեան, նուագս անուշարարս սաղմոսաց, ոչ միայն ի բանից, այլ նուագաւորէր⁸ երգով ձայնից. ի

⁶ զեղջիւր Դ. Ե. Ժ

⁷ զեղջիւր Դ. Ե. Ժ

⁸ նուագարար ԺԲ նուագաւոր Ա, Բ, Դ

պատրաստ⁹ քանեղէն պատարագաց հանապազ¹⁰ գնախնիս եւ զխայրիս հանցե¹¹ տեսուն: Եւ առեալ ի ձեռն փայտ եւ աղիւս, նարտարապետեալ կազմէ գործի արեւնութեան, որպէս¹² անասուն ձեռացն եւ մատամբքն ի ձեռն բանին կցորդեսցի¹³ յաստուածարեւնութիւնսն .է. աղի յարմարեալ բնար, է անգամ յաւուրն նուագէր տեսուն, ըստ .է. շնորհաց հոգւոյն, զոր նորին որդին Յիսուս առեալ տայ եկեղեցւոյ իւրում: Վասն այսր խորհրդոյ միւս եւս այլ կազմէ գործի, ժ ունելով աղիւս, ըստ ամենակատար .Ժ. եկին, ի նոյն խորհուրդ ամենակատարութեան, զոր ի ձեռն Սուրբ Հոգւոյն կոչի սաղմոսարան, այսինքն է նուագարան: Այս երկոքին գործիք էին երանելոյն Դաւթայ, որ միշտ զՀոգին Սուրբ հնչեցուցանէր¹⁴: Զի այսու արիւնակաւ, յառաջ իսկ¹⁵ քան զԴաւիթ վարժեալ էին եւ այլ մարգարէքն յարեւութիւնս¹⁶ Տեսուն երաժշտականաւ: Եւ Մարիամ մարգարէ, ժողովն Ահարոնի, թմբկաւ եւ պարում երգէր տեսուն, ի կարմիր ծովուն: Եւ Սաւուղ ի Սամուէլէ աւծեալ զիպեսցիս ասէ պարուց մարգարէից, ի Բամայ իջելոց. եւ առաջի նոցա սրինգ. եւ բնար եւ թմբուկ եւ փող. եւ ինքեանք մարգարէացեալք: Եւ խաղասցէ ի վերայ քո հոգի տեսուն եւ մարգարէացես ընդ նոսա:

Եւ եթէ ոչ զիտէր նուագել որ մարգարէանայր, գայլ ոք կոչէր նուագածու եւ իրրեւ նուագէր. գայլ հոգին ի վերայ մարգարէին եւ մարգարէանայր: Կոչեա ինձ սաղմոսասաց ասէ նղիսէն ցորոքովմ¹⁷ արքայ իսրայելի. եւ Յովսափատ արքայ Յուդայ: Իբրեւ ածին եւ նուագեաց, եկն հոգին ի վերայ նղիսէի եւ մարգարէացաւ նոցա վասն ինքնագիւտ ջրոյն եւ վասն յաղթութեան Մովսարացւոց:

Եւ ինձ թուի թէ այսր աղագաւ երգէին, քանզի յանշունչ կուտսն մուրալ¹⁸ էին մարդիկ, միշտ նուագարանաւ մուրալ¹⁹ պարէին: Վասն որոյ ամենիմաստն Աստուած հոգւովն հնարեալ, որպէսզի նովին նախանձովն նախանձեալ, նուագերգութեան զաստուածայինն սաղմոս պարագրելով, յաւժարութեամբ յորդորելով յաստուածգիտութիւն, իրաշալի²⁰ երգով զվարդեմամիտսն որսասցեն ի կեանս եւ զդեւս ի նոցանէ ի քաց մերժեսցեն²¹:

Եւ ունի սաղմոս զքազմադիմի զիմաստութիւն. զԲրիստոսի մարդեղութեան, զչարչարանացն, զթաղմանն եւ զյարութեան եւ զքովանդակ փրկութեան մարդկան, մինչեւ ի գալուստ քանին:

⁹ պատրաստութիւն Դ, Ե, Ը, ԺԳ

¹⁰ հանցէ Դ, Ե, Ը, ԺԳ

¹¹ Տեսուն հանապազ Դ, Ե, Ը, ԺԳ

¹² որպէսզի Ա, Ե, Ը, Թ, Ժ, ԺԲ, ԺԳ

¹³ կարգեսցի Գ, Թ կցորդեսցէ Ա, Դ, Ե, Ը, Ժ, ԺԲ, ԺԳ

¹⁴ հնչեցուցանէին Ե

¹⁵ իսկ - Ա, Ը

¹⁶ յարեւութիւն Ա, Ը

¹⁷ զորորովմ Բ, Գ, Դ, Զ, Է, Ը ցլովրամ Ա

¹⁸ մուրեալ Ա, Գ, Դ, Ե, Ժ, ԺԲ

¹⁹ մուրեալ Դ, Ե, Ը, Ժ

²⁰ հեշտալի Ա, Գ, Դ, Ե, Թ, Ժ

²¹ մերժիցին Գ մերժիցեն Դ, Ե, Ը, Ժ

Սակայն բազում սաղմոսք ծածկեցան սորա. որպես եւ այլ մարգարէիցն մարգարէութիւնք. որպէս .Վ.²² առակքն Սողոմոնի. իսկ սորա .Բ.²³ արեւմտութիւնքն:

Եւ ամբողջ բովանդակութիւնն եկեղեցւոյ²⁴ ձԾ սաղմոս, զանազան ունելով վերնագիրս: Են որ ըստ երբայեցւոց եւ են՝ որ արտաբայ մոցին: Եւ ունի երբայեցւոցն այսպէս. Դաւթի, որդւոցն Կորիսայ, Ասափայ, Իդիթովմայ, Մովսիսի. ալէլուիա, անանուն:

Եւ են՝ որ անվերնագիր իսկ են, որք յայլոց ոգւոցն դրոշմեալ լինէին. երեմիայի, Անգեայ, Եզեկիէլի եւ Ջաֆարիայի, եւ առաջին գերեւոցն, եւ աղաւթք ուրկի եւ այլ ինչ:

Եւ են ըստ երբայեցւոցն անվերնագիր սաղմոսք ժԹ: Եւ են այսօքիկ. ձԴ. ձԵ. ձԶ. ձԺ. ձԺԱ. ձԺԲ. ձԺԳ. ձԺԴ. ձԺԵ. ձԺԶ. ձԺԷ. ձԺԸ. ձԺԹ. ձԺԺ. ձԺԻ. ձԺԼ. ձԺԽ. ձԺՆ. ձԺՆԸ. ձԺԹ. ձԺՄ: Միանգամայն սաղմոսք ժԹ: Եւ են սաղմոսք Դաւթի .Բ. Գ. Գ. Ե. Զ. Է. Ը. Թ. Ժ. ԺԱ. ԺԲ. ԺԳ. ԺԴ. ԺԵ. ԺԶ. ԺԷ. ԺԸ. ԺԹ. Ի. ԻԱ. ԻԲ. ԻԳ. ԻԴ. ԻԵ. ԻԶ. ԻԷ. ԻԸ. ԻԹ. Լ. ԼԱ.

ԼԲ. ԼԳ. ԼԴ. ԼԵ. ԼԶ. ԼԷ. ԼԸ. ԼԹ. Խ. ԽԲ. ԽԳ. ԽԴ. ԽԵ. ԽԶ. ԽԷ. ԽԸ. ԽԹ. Կ. ԿԱ. ԿԲ. ԿԳ. ԿԴ. ԿԵ. ԿԶ. ԿԷ. ԿԸ. ԿԹ. Զ. ԶԵ. ԶԶ. ԶԺ. ԶԺԱ. ԶԺԲ. ԶԺԳ. ԶԺԴ. ԶԺԵ. ԶԺԶ. ԶԺԷ. ԶԺԸ. ԶԺԹ. ԶԺՄ: Միանգամայն սաղմոս Դաւթի ՁԲ: Սաղմոսք որդւոցն Կորիսայ ԺԱ. Եւ են այս. ԽԱ. ԽԲ. ԽԳ. ԽԴ. ԽԵ. ԽԶ. ԽԷ. ԽԸ. ԽԹ. ԶԳ. ԶԴ. ԶԶ. ԶԷ. ԶԸ. ԶԹ. ԶԺ. ԶԺԱ. ԶԺԲ. ԶԺԳ. ԶԺԴ. ԶԺԵ. ԶԺԶ. ԶԺԷ. ԶԺԸ. ԶԺԹ. ԶԺՄ: Միանգամայն ժԲ: Սողոմոնի. ԻԱ. ԼԱ.: Թէմիայի, իսրայելացւոց Ա. ԶԸ.: Մովսէսի Ա. ԶԹ.: Առանց անունն. սաղմոսք ԻԲ. Ա. Բ. ԳԱ. ԳԲ. ԳԳ. ԶԱ. ԶԺԱ. ԶԺԲ. ԶԺԻ. ԶԺԱ. ԶԺԲ. ԶԺԳ. ԶԺԴ. ԶԺԵ. ԶԺԶ. ԶԺԷ. ԶԺԸ. ԶԺԹ. ԶԺԼ. ԶԺԱ. ԶԺԳ.: Միանգամայն ԻԲ.: Անանուն ասին աստիճանացդ. այլ Դաւիթ գղոսա ասաց. յորժամ շրջէր փախստական տեղւոյ ի տեղի ո՛չ պակաս քան զամս երկուստսն. ասաց զձԺԹ. սաղմոսն. վայ. է զի ընդերկարեաց(20) պանդխտութիւն իմ:

Անվերնագիր ասին ԽԲ. եւ ԶԱ. այլ ասաց գղոսա Դաւիթ. զմի՛դ՝ յորժամ դարձաւ յառաջին հալածեանցն եւ եկն ի խորանն տեառն ասէ. մտից առաջի սեղանոյ Աստուծոյ: Եւ զմի՛դ՝ յապաշխարութեան: Ասացին ոմանք եթէ է. ամ ի գրի ապաշխարեաց: Ես գթիւ ամացն ոչ գիտեմ, բայց զայս հաւատեալս գտի. զի հիւանդութիւն ծիրակա՛ն ախտին, ի երամանէ Աստուծոյ ի վերայ հասանէր սորա վասն յանցանացն: Եւ մինչ²⁵ յայնպիսի հիւանդութեան էր. ասաց զսաղմոսն .Զ. Թէ ողորմեա ինձ Տէր զի հիւանդ եմ ես:

Այլ զանազանելոյ վերնագրացդ այս ինչ են պատճառք. քանզի ոչ որ ասաց զսաղմոսդ զպատճառն առընթեր իւրաքանչիւր ումեք ըստ սաղմոսին վերնագրեաց²⁶, որպէս ոմանք յայլոց մարգարէից: Եւ քանզի ի տարակուսանս էր յանճարինս եւ զպատճառն համառաւս գտանել զսաղմոսին եւ զժամանակին

²² Գ. Բ. Դ. Ե. Ը. Թ. Ժ

²³ Ե. Բ. Թ

²⁴ Բովանդակ ունի եկեղեցի Դ. Ե. Ը. Ժ

²⁵ Մինչեւ Դ. Ե. Ը. ԺԳ

²⁶ վերնագրեաց ըստ սաղմոսին Դ. Ե. Ը. ԺԳ

հաւաստիս²⁷, յորում զսաղմոսն ասացեալ²⁸ լինէր, վասն այսօրիկ հարկեցան ըստ գիւտին այսպէս զդոսա վերնագրել: Այսպիսի՝ ինչ. զոր Սողոմոնի ի կիր առեալ՝ Սողոմոնի անուանեցին. եւ զոր մի ոք ի դասագլխացն երգչացն՝ առանձնակ. եւ զոր համարէն, երգչացն՝ ալիւալիւ եւ զորս ի մուտս եւ յիւս տանարին երգէին՝ աշտինանաց զայն կոչեն, եւ զորս յայտնագոյնս ինչ Դաւթի միայն, զայնոսիկ՝ Դաւթի՝. եւ զորս ի մաւակատիւ տանն առնել՝ մաւակատեաց. եւ զորս յարձանի՝ արձանագիր. եւ զորս ըստ աւուրց շարաթուց՝ այնպէս եւ զորս այլինչ: Իսկ զորս ոչինչ այնպէս գտեալ՝ անվերնագիր, զայն քարձեալ թողիմ, զոր յետոյ այլք ըստ ի կիր արեւմտեանցն անուանեցին երեմիայի եւ Եզեկիէլի, Անգեայ եւ Զաբաբիայի, եւ զոհոթեան եւ յարութեան, եւ աղաթ մարկի եւ որ այլ ինչ: Արդ՝ ամենայն սաղմոսաց պատնառ ի՛նքն սխանչելին Դաւիթ է. եւ ի նմանէ այլքն պայծառացան:

Սաղմոսք Տուրնջեան:

ա. ժամն սղման. ը:	բ. ժամն իթ.
գ. ժամն սղման. լ.	դ. ժամն խա.
ե. ժամն սղման. ծ.	զ. ժամն գ.
է. ժամն սղման. կէ.	ը. ժամն ձր.
թ. ժամն սղման նիգ.	ժ. ժամն ճծ.
ժա. ժամն սղման. նժ.	ժք. ժամն նի.

Կանոն գիշերոյ. Աղմ. Տրագի. Երեմ. Տի. Տիր.

ա. ժամն սղման. եթ.	բ. ժամն իթ.
գ. ժամն սղման. ծդ.	դ. ժամն Խ.
ե. ժամն սղման. գ.	զ. ժամն խ.
է. ժամն սղման. լա.	ը. ժամն ձ.
թ. ժամն սղման. ձա.	ժ. ժամն դե.
ժա. ժամն սղման. ճդ.	ժք. ժամն ծգ.

²⁷ հաւաստի Բ, Դ, Ե, Ը

²⁸ հաւաստեալ ժԲ